

กิจการเหมืองแร่ของชาวจีนในมณฑลกุเก๋ต

พ.ศ. ๒๔๐๐-๒๔๓๔*

พวงทิพย์ เกียรติสกุล**

การทำเหมืองแร่ดีบุกนับเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดที่นำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาสู่ภาคใต้ของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกหรือมณฑลกุเก๋ต อันประกอบด้วยเมืองกุเก๋ต ตรัง พังงา ตะกั่วป่า และระนอง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์มากที่สุดของประเทศ ราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ประกอบอาชีพด้วยการขุดหาแร่ดีบุกมาตั้งแต่อดีต แต่กิจการเหมืองแร่ดีบุกพัฒนาขึ้นอย่างจริงจังภายใต้การลงทุนของชาวจีนซึ่งเข้ามาเป็นทั้งผู้ลงทุนและเป็นแรงงานในการทำเหมืองแร่ การศึกษาถึงกิจการเหมืองแร่ดีบุกของชาวจีนในมณฑลกุเก๋ตตั้งแต่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ นี้ จึงเป็นการให้ภาพพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชาวจีนและของบริเวณภาคใต้ชายฝั่งตะวันตกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

I

กิจการเหมืองแร่ดีบุกในช่วงก่อนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อาจแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ การร่อนแร่ของราษฎร และการทำเหมืองของผู้ว่าราชการเมือง ในส่วนของการร่อนแร่ (Dulang Washing) เป็นวิธีการหาแร่แบบดั้งเดิมของราษฎรเพื่อหาเลี้ยงชีพเป็นรายบุคคล โดยใช้เครื่องมือแบบง่ายๆ ที่เรียกว่า “เลียง” มีลักษณะคล้าย

กะทะก้นลึกไม่มีหู ทำด้วยไม้ชนิดเหนียว ขนาดพอจับมือได้ถนัด เมื่อนำมาร่อนในน้ำ เศษหินดินทรายซึ่งมีน้ำหนักน้อยจะถูกน้ำพัดพาออกไป จะเหลือแร่ซึ่งมีน้ำหนักมากกว่าอยู่ในบริเวณก้นเลียง^๑ ซึ่งราษฎรรายหนึ่งๆ สามารถร่อนแร่ได้ประมาณปีละ ๒๐๐ กิโลกรัม^๒ ดีบุกที่หาได้นี้ส่วนหนึ่งราษฎรต้องส่งเป็นส่วยแทนการเกณฑ์แรงงานจากระบบไพร่^๓ ส่วนที่เหลือจึงสามารถนำไป

*บทความเรื่องนี้ปรับปรุงมาจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทของชาวจีนและชาวตะวันตกต่องกิจการเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลกุเก๋ต ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ - พ.ศ. ๒๔๗๔” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

**อาจารย์ประจำวิชาภาคประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๑ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ, จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมส์, ๒๔๖๘), หน้า ๘๓-๘๖.

^๒ รอง ศยามานนท์, “พระยาราชภักดี,” แฉลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๒ (มกราคม ๒๕๑๑) : ๓๘.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ตำนานเมืองระนอง,” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๙), หน้า ๒-๓.

ขายให้กับพระคลังสินค้าประจำเมือง ซึ่งมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการควบคุมรับซื้อดีบุกเพื่อขายต่อให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติ^๔ แต่เพียงผู้เดียวขณะเดียวกันผู้ว่าราชการเมืองจะเป็นผู้รับซื้อสินค้าจากพ่อค้าชาวต่างชาติมาขายต่อให้กับราษฎรอีกทอดหนึ่ง การขูดหาแร่ดีบุกของราษฎรส่วนใหญ่ในช่วงนี้ จึงเป็นลักษณะการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น^๕

ส่วนการทำเหมืองในปริมาณมากของมณฑลภูเก็ตในช่วงก่อนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แก่การทำเหมืองของผู้ว่าราชการเมืองซึ่งต้องอาศัยแรงงานชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ทั้งนี้เพราะราษฎรในพื้นที่มีน้อยและไม่ค่อยมีความชำนาญในการทำเหมือง ชาวจีนที่เข้ามาส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนที่อพยพมาจากเมืองปีนังและสิงคโปร์หรืออาจจะมาจากมณฑลฝูเจี้ยนของจีนโดยตรงซึ่งอาจจำแนกได้ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ ชาวจีนที่มีฐานะยากจนเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเหมืองแร่ดีบุก ส่วนใหญ่จะเข้ามาโดยผ่านสมาคมลับซึ่งทำหน้าที่ในการจัดหาและควบคุมแรงงานอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวจีนที่มีฐานะดี ชาวจีนกลุ่มนี้มักจะมาเข้าหุ้นกับ

ผู้ว่าราชการเมืองในฐานะนายเหมืองหรือผู้ร่วมลงทุน ดังในกรณีตัวอย่างของตระกูล ณ ระนอง ที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของชาวจีนในกิจการเหมืองแร่ดีบุก จนสามารถพัฒนาฐานะของตนขึ้นมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองได้ บรรพบุรุษต้นตระกูล ณ ระนอง นั้นชื่อ คอซู้เจียง เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนอพยพจากเมืองเอหมิงมาเป็นการมารับจ้างอยู่ในเมืองปีนัง เมื่อมีเงินทุนขึ้นบ้างได้ย้ายมาตั้งร้านค้าขายที่ตึกแถวในตลาดเมืองตะกั่วป่า เมื่อมีทุนมากขึ้นและเห็นว่าเมืองพังงามีทำเลค้าขายที่ดีกว่า จึงย้ายไปตั้งบ้านเรือนที่เมืองพังงา เงินร้านค้าขายระหว่างเมืองต่างๆ ในมณฑลภูเก็ตกับเมืองปีนัง จนสามารถตั้งห้างโกหวนขึ้นที่เมืองปีนัง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๗ ก็สามารถประมูลผูกขาดภาษีอากรของเมืองระนองได้ จนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรัตนเศรษฐี และเมื่อทางส่วนกลางเห็นถึงความสามารถในการบำรุงเมืองระนองให้เจริญรุ่งเรือง จึงเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองใน ปี พ.ศ. ๒๓๘๗^๖ จากความสำเร็จของตระกูล ณ ระนองดังกล่าว นับเป็นกรณีพิเศษของชาวจีนที่ได้อาศัยประโยชน์จาก

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ตำนานภาษีอากรบางอย่าง” ในลัทธิธรรมเนียม, เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์ กรุงเทพฯ เดลิเมส์, ๒๔๖๘) หน้า ๑๕๑ - ๑๕๖.

^๕ เจมส์ โลว์, จดหมายเหตุเจมส์ โลว์, แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๑๙) , หน้า ๓๘.

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ตำนานเมืองระนอง” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาที่ ๕๐ , หน้า ๗.

ระบบการเหมาเมือง^๗ โดยการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ และนำผลประโยชน์ที่ได้ไปใช้เป็นทุนหมุนเวียนในกิจการเหมืองแร่ดีบุกของตระกูลต่อไป

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงลักษณะการทำเหมืองของผู้ว่าราชการเมืองยังพบว่าเป็นลักษณะการทำเหมืองขนาดเล็กที่ไม่มีเครื่องมือสมัยใหม่ อาศัยการลงทุนและแรงงานจำนวนไม่มากนัก อันได้แก่การทำเหมืองแล่น (Ground Sluicing) เป็นการทำเหมืองตามบริเวณเนินเขาหรือไหล่เขาโดยใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ เช่น จอบ ชะแลง และไม้ ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ อาศัยเพียงการเก็บน้ำฝน ที่ตกตามฤดูกาลไว้ตามซอกเขาหรือแอ่งน้ำบนยอดเขาที่สูงกว่าที่ทำเหมือง จากนั้นก็แหงดินข้างบนให้พังลงมาในร่องน้ำเพื่อชะล้าง เนื้อแร่ออกมา โดยอาศัยแรงงานไม่ถึง ๑๐ คน^๘ ส่วนอีกวิธีหนึ่ง คือ การทำเหมืองคล้ำ (Hill Mining) เป็นการทำเหมืองในพื้นที่ที่มีแร่อยู่ตามแนวหินอัคนีที่ผุดตามทางแร่ ซึ่งต้องสร้างรางน้ำหรือทำบ่อบนที่สูงเพื่อปล่อยน้ำให้มีแรงในการกัดเซาะและพัดพาหินแร่^๙ การทำเหมืองวิธีนี้จึงต้องอาศัย

การลงทุนและแรงงานมากกว่าวิธีแรก แต่ยังคงเป็นลักษณะการทำเหมืองขนาดเล็กซึ่งไม่มีเครื่องจักรกลเข้ามาช่วย อาศัยเพียงแรงงานคนเป็นหลัก

การค้นพบวิธีถนอมอาหารโดยการบรรจุกระป๋องเคลือบดีบุกเพื่อป้องกันสนิมของ ปีเตอร์ ดูรองด์ นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ในพ.ศ. ๒๓๕๓ กระตุ้นให้อุตสาหกรรมกระป๋องของอังกฤษขยายตัวอย่างรวดเร็วจนแหล่งผลิตดีบุกในรัฐคอร์นวอลล์ของอังกฤษไม่สามารถผลิตได้เพียงพอ และต้องรับซื้อดีบุกจากภูมิภาคอื่น รวมทั้งในมลายูซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ จากคลื่นการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ดีบุกในมลายูได้มีส่วนกระตุ้นให้ผู้ว่าราชการเมือง เร่งขยายพื้นที่ทำเหมืองในเมืองต่างๆ เพิ่มขึ้น ดังเช่น การเข้าบุกเบิกพื้นที่ทำเหมืองแห่งใหม่ในบริเวณ ตำบลหลอยง ท่าแครง และทุ่งคาของพระยาภูเก็ตเมืองภูเก็ตในพ.ศ. ๒๓๕๔^{๑๐} และหลวงรัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ได้บุกเบิกพื้นที่ทำเหมือง ในตำบลพอนรัง บางวัน หาดส้มแป้น กะเปอร์ รัตกูด และบางพระ ในเมืองระนอง พ.ศ. ๒๓๕๘^{๑๑} เมืองภูเก็ตและเมือง

^๗ ระบบเหมาเมืองหมายถึง การที่ผู้ว่าราชการเมืองดำรงฐานะทั้งดูแลปกครองบ้านเมืองตลอดจนผูกขาดเป็นเจ้าของเหมืองแร่ทุกประเภท รวมทั้งลงทุนประกอบกิจการค้าต่างๆ โดยเฉพาะการทำเหมืองแร่ดีบุก ในหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก (อ่านรายละเอียดใน อุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์, “ระบบเหมาเมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ. ๒๓๕๓-๒๔๓๖” วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕.)

^๘ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตราธิการ, จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย, หน้า ๕๔-๕๖.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๐} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๒ ก/๑ ใบบอกพระยาภูเก็ตโลหเกษตราธิการถึงสมุหกลาโหม, จ.ศ. ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔).

^{๑๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ตำนานเมืองระนอง” ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๐, หน้า ๔-๕

ระนองจึงเริ่มขยายตัวจากชุมชนเล็กๆ ที่มีราษฎรไม่กี่ครอบครัวกลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่มีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และสามารถส่งเงินอากรซึ่งเป็นผลประโยชน์ของแผ่นดินเข้าสู่ส่วนกลางเพิ่มขึ้นดังตัวอย่างกรณีเมืองภูเก็ต ซึ่งแต่เดิมในพ.ศ. ๒๓๙๕ นั้น ส่วนกลางเคยได้รับผลประโยชน์จากการประมูลผูกขาดภาษีอากรดิบๆ เพียงจำนวนปีละ ๔,๘๐๐ บาท^{๑๒} อีก ๑ ปีต่อมา คือใน พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้เพิ่มขึ้นเป็นปีละ ๑๗,๓๖๐ บาท^{๑๓} ด้วยเหตุนี้ส่วนกลางจึงเริ่มมองเห็นความสำคัญทางเศรษฐกิจของสองเมืองนี้มากยิ่งขึ้น จึงได้ดำเนินนโยบายในการเข้าไปควบคุม โดยการยกเมืองภูเก็ตและเมืองระนอง^{๑๔} มาขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง ใน พ.ศ. ๒๔๐๔ และ พ.ศ. ๒๔๐๕^{๑๕} ตามลำดับ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินนโยบายปฏิรูปการคลังและภาษีอากรของประเทศ โดยการจัดตั้งหอรัษฎากรณพิพัฒน์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๖^{๑๖} และออกพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวงพระคลัง

มหาสมบัติ พ.ศ. ๒๔๑๘^{๑๗} ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามของส่วนกลางที่จะเข้าไปควบคุมระบบการจัดเก็บภาษีอากรของประเทศ โดยการยกเลิกการจัดเก็บภาษีจากการเปิดให้ผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรทุกชนิดภายใต้ระบบเหมาเมืองมาเป็นการจัดเก็บภาษีอากร ๒ ประเภท คือ ประเภทแรก “ภาษีคอเวอนแมนต์” หรือ “ภาษีราชาธิปไตย” เป็นภาษีที่รัฐจัดเก็บเองโดยมอบให้ผู้ว่าราชการเมืองทำหน้าที่เป็นเพียงพนักงานจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ โดยได้รับค่าตอบแทนในอัตราร้อยละ ๕-๑๐ ของภาษีอากรที่จัดเก็บได้ทั้งหมดภายหลังจากได้หักค่าใช้จ่ายต่างๆ ลง ส่วนอีกประเภทเป็นภาษีที่รัฐเปิดให้มีการประมูลแข่งขันเป็นเจ้าภาษีนายอากรอย่างเสรี^{๑๘} นโยบายนี้ได้มีส่วนสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวจีนซึ่งมีความชำนาญในวิธีการประมูลผูกขาดภาษีอากรอันเป็นวิธีที่เคยใช้ในประเทศจีนมาก่อน^{๑๙} ในช่วงนี้ชาวจีนจึงเข้ามามีบทบาทเป็นเจ้าภาษีอากรเป็นจำนวนมาก

^{๑๒} หจข., ร.๔ กท./๒๑ สารตราพังกา ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ภูเก็ต มีใบบอกแยกส่งอากรในพระราชวังบวร, จ.ศ. ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๙๕).

^{๑๓} หจข., กท./๑๑ สารตราว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตรพระยาภูเก็ตแบ่งเขตแดนเมืองกลาง เมืองภูเก็ต, จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๓๙๖).

^{๑๔} แต่เดิมเมืองภูเก็ตขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองระนองขึ้นกับเมืองชุมพร (อ้างจาก หข., จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่มที่ ๒๑ จดหมายจ่านิลถึงพระยาเสน่ห่มนตรี เรื่อง พระดำริห์ในราชการ).

^{๑๕} หจข., ร.๔ กท./๒๒ สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีถึงพระยาภูเก็ต (จ.ศ. ๑๒๒๒-๑๒๒๔) และ หจข., ร. ๔ กท./๑๖ สารตราว่าด้วยยกเมืองระนองขึ้นกรุงเทพฯ, จ.ศ. ๑๒๒๔ (พ.ศ. ๒๔๐๕).

^{๑๖} เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ, “พระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรณพิพัฒน์” ในประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดลิแมส, ๒๔๗๖) หน้า ๘๓-๘๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๘} หจข., ร.๕ กท./๑๗ สารตราตั้งพระยาภูเก็ตเก็บภาษีคอเวอนแมนต์ เมืองภูเก็ต, จ.ศ. ๑๒๔๓-๑๒๔๔ (พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๒๕).

^{๑๙} ญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๓.

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงได้มีส่วนส่งเสริมให้ชาวจีนซึ่งแต่เดิมเคยมีบทบาทในฐานะผู้ร่วมลงทุนกับผู้ว่าราชการเมือง รวมทั้งชาวจีนที่เข้ามาใหม่ สามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทต่อการลงทุนในกิจการเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถศึกษาได้จากกิจการเหมืองแร่ดีบุกของชาวจีนในฐานะผู้ประกอบการ ๒ ลักษณะ คือ กิจการทำเหมือง และกิจการค้าดีบุก ซึ่งจะได้พิจารณาในรายละเอียดตามลำดับต่อไป

II

นโยบายของรัฐในการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากรได้ส่งผลต่อพัฒนาการของกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกของชาวจีนในมณฑลภูเก็ตตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ - พ.ศ. ๒๔๗๔ แบ่งออกเป็น ๒ ระยะคือ ระยะแรกกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกในระยะที่อิงกับระบบเจ้าภาษีนายอากร และระยะที่ ๒ เป็นภาวะหลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรในพ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นต้นมา สำหรับกิจการเหมืองแร่ดีบุกของชาวจีนในระยะที่อิงกับระบบเจ้าภาษีนายอากรนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากการยกเลิกระบบเหมาเมือง ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อรัฐบาลได้เลิกการผูกขาด

ภาษีอากรในระบบเหมาเมืองของผู้ว่าราชการเมืองในมณฑลภูเก็ตลงรัฐบาลก็ได้ดำเนินการจัดเก็บภาษีอากรในรูปแบบใหม่ที่แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทแรกคือ “ภาษีคอเวนเมนต์” หรือ “ภาษีราชาธิปไตย” ซึ่งเป็นภาษีที่ทำรายได้สูง อันได้แก่ อากรค่าภาคหลวงดีบุก อากรตีตราดีบุก อากรตีตราฝิ่น อากรสุราในเมือง และภาษีร้อยละสาม รัฐจะเป็นผู้ผูกขาดโดยการแต่งตั้งเจ้าพนักงานหรือตัวแทนของรัฐเป็นผู้จัดเก็บ^{๒๐} โดยได้รับส่วนแบ่งในอัตราร้อยละ ๕-๑๐ ของภาษีอากรที่จัดเก็บได้ทั้งหมด ภายหลังจากหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ลงแล้ว ส่วนประเภทที่ ๒ ภาษีประมูลผูกขาด เป็นภาษีที่รัฐบาลเปิดให้มีการประมูลผูกขาดเป็นเจ้าภาษีนายอากรได้อย่างเสรี^{๒๑} เช่นอากรสุรานอกเมือง อากรบ่อนเบี้ย ภาษีสุกร ภาษีรับซื้อแร่ดีบุก ภาษีโรงจํา^{๒๒} ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้นยังไม่สามารถพัฒนาองค์กรและกลไกต่างๆ ที่จะเข้าไปควบคุมระบบการจัดเก็บภาษีอากรมาเป็นของรัฐได้ทั้งหมด นโยบายของรัฐในช่วงนี้จึงมีส่วนสนับสนุนชาวจีนซึ่งมีความชำนาญในวิธีการประมูลผูกขาดภาษีอากรให้ได้เข้ามามีบทบาทเป็นเจ้าภาษีอากรเป็นจำนวนมากโดยผู้ที่สามารถ

^{๒๐} หจช., ร. ๕ ม.๒.๑๒ ก/๗ รายงานบัญชีภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก (ร.ศ. ๑๐๙).

^{๒๑} หจช., ร. ๕ ค. ๑๔.๔ ก/๑ ภาษีอากรผลประโยชน์แผ่นดินเมืองภูเก็ตให้ทำเป็นภาษีคอเวนเมนต์และภาษีประมูลผูกขาดให้จีนทำ (ร.ศ. ๑๐๖).

^{๒๒} ชนิดของภาษีที่เก็บเป็นภาษีคอเวนเมนต์และภาษีประมูลผูกขาดจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามการขยายตัวของเศรษฐกิจ (อ้างจาก หจช., ร. ๕ ค. ๑๔.๔ ข/๔ ภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก).

ประมุลยอดเงินในการผูกขาดภาษีอากรสูงมากที่สุดจะได้เป็นเจ้าภาษีนายอากร และเมื่อเป็นเจ้าภาษีอากรแล้ว ส่วนใหญ่มักจะได้รับบรรดาศักดิ์เป็น ขุน หลวง^{๒๓} ซึ่งมีตำแหน่งในระบบราชการดังเช่น หลวงอร่ามสาครเขตร์ (ตันเพ็กฮวด) เจ้าภาษีนายอากรสุรา สุกร บ่อนเบี้ย และภาษีรับซื้อแร่ดีบุก ตำบลตลาดใหญ่ เมืองภูเก็ต ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้รับตำแหน่งปลัดฝ่ายจีน เมืองภูเก็ต หลวงขจรจีนสกล (ตันเลียนกี) เจ้าภาษีนายอากรดีบุก สุรา สุกร บ่อนเบี้ย ตำบลกระทุ เมืองภูเก็ตได้รับตำแหน่งนายอำเภอจีน เมืองภูเก็ต^{๒๔} เจ้าภาษีนายอากรชาวจีนทั้ง ๒ รายดังกล่าว ยังเป็นหัวหน้าของสมาคมลับชาวจีนที่มีอำนาจในการจัดหา และควบคุมแรงงานด้วย กล่าวคือ หลวงอร่ามสาครเขตร์ (ตันเพ็กฮวด) เป็นหัวหน้าสมาคมบุนเท่กั้ง และหลวงขจรจีนสกล (ตันเลียนกี) เป็นหัวหน้าสมาคมยี่หิน^{๒๕} เป็นต้น ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ย่อมมีความได้เปรียบที่สามารถควบคุมแรงงานไว้สำหรับทำเหมืองแร่ของตนได้อย่างสะดวก

จากการสำรวจรายชื่อผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุก ในมณฑลภูเก็ตเท่าที่เริ่มมีปรากฏในหลักฐานนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ และโดยเฉพาะภายหลังจากการตั้งสาขาของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้นที่เมืองภูเก็ต พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าผู้ที่บุกเบิกการทำเหมืองแร่ขนาดใหญ่คือนายทุนกลุ่มเดียวกันกับผู้ที่เจ้าภาษีนายอากรด้วย ยกตัวอย่างเช่น หลวงอร่ามสาครเขตร์ (ตันเพ็กฮวด) มีพื้นที่ทำเหมืองในเมืองภูเก็ตตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๖๒ รวมจำนวนพื้นที่ถึง ๓,๔๐๓ ไร่ ๕๗ ตารางวา โดยพื้นที่ทำเหมืองส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณอำเภอถลาง หลวงขจรจีนสกล (ตันเลียนกี) มีพื้นที่ทำเหมืองในภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๔๕๗ จำนวน ๑,๔๐๙ ไร่ ๒ งาน ๗๑ ตารางวา^{๒๖} ซึ่งเหมืองส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอกะทู้ นายเหมืองชาวจีนทั้ง ๒ คนได้อาศัยความได้เปรียบจากการมีตำแหน่งในระบบราชการ และจากการที่มีฐานะเป็นเจ้าภาษีนายอากรสามารถอาศัยเงินผลประโยชน์จากการประมูลผูกขาดภาษีอากรมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการ

^{๒๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๙๘), หน้า ๕๑-๕๒ และ Liza Hong, *Thailand in the Nineteenth Century : Evolution of the Economy and Society*. (Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1984), P.53.

^{๒๔} หจข., ร.๕ ม. ๒.๑๒ ก/๘ ขุนพิทักษ์สมบัติ เจ้าพนักงานกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอพระราชทานทำบัญชีแผนภาษีอากรประมูลผูกขาด ในแขวงเมืองภูเก็ต (ร.ศ. ๑๑๐).

^{๒๕} หจข., ร. ๔ กพ./๓๓ สารตราว่าด้วยให้พระยาเทพวรานุชเป็นข้าหลวงออกไประงับเงินวิวาทเมืองภูเก็ต, จ.ศ. ๑๒๒๙ (พ.ศ. ๒๔๑๐).

^{๒๖} ประมวลจาก หจข., ร.๕ กษ.๖.๔/๑๘-๘๕ อนุญาตทำเหมืองแร่ในมณฑลภูเก็ต (๓ พฤศจิกายน ๑๒๑-๖ ตุลาคม ๑๒๖) และ หจข., ร. ๖ กษ. ๖.๑/๑-๑๒ อนุญาตทำบ่อแร่ในจังหวัดต่างๆ มณฑลภูเก็ต (๑๙ ตุลาคม ๒๔๕๓-๒๗ กรกฎาคม ๒๔๖๓).

ทำเหมือง นายเหมืองชาวจีนคนอื่นๆ ในมณฑลภูเก็ตก็เช่นกัน ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้รับทำภาษีอากร โดยเฉพาะอากรสุราและอากรบ่อนเบี้ยในเขตเหมืองแร่ของตน^{๒๗} จนเป็นที่เรียกกันว่า “จีนเจ้าภาษี”^{๒๘} เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าภาษีนายอากรแล้วจะมีฐานะเป็น “กึ่งข้าราชการ” ศักดินา ๔๐๐ ไร่ อีกทั้งได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีในการทำการค้าการเพาะปลูกรวมถึงการทำเหมืองแร่ได้อย่างเสรี^{๒๙} รัฐบาลได้ให้อำนาจเจ้าภาษีนายอากรอย่างกว้างขวางและมักไม่มีการตรวจสอบการทำงานรัฐเพียงแต่ควบคุมการส่งเงินให้ครบตามจำนวนและกำหนดเวลาที่ได้ตกลงไว้เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเปิดโอกาสให้เจ้าภาษีนายอากรบางรายติดสินบนข้าราชการตามหัวเมืองทำการขูดรีดภาษีอากรจากราษฎรเกินพิกัดอัตราที่กำหนด^{๓๐} เพื่อให้ได้ผลกำไรจากการประมูลผูกขาดภาษีให้มากที่สุด^{๓๑} และในบางครั้งยังข่มขู่ฉกฉวยเงินภาษีอากรของหลวงเอาไว้เป็นทุนหมุนเวียนทำการค้าโดยไม่ต้องเสีย ดอกเบี้ยอีกด้วย^{๓๒}

นอกจากนี้นายเหมืองชาวจีนที่

เป็นเจ้าภาษีนายอากรยังสามารถหมุนเวียนเงินทุนในการทำเหมืองโดยการทำเป็น “ระบบกงสี” ตั้งร้านค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภค ผืน สุรา และโรงงานบ่อนเบี้ยขึ้นภายในเมืองของตน^{๓๓} ซึ่งนับเป็นวิธีการสำคัญอีกประการหนึ่งที่นายเหมืองชาวจีนใช้เป็นเครื่องมือในการดึงดูดกุลิชาวจีนให้เข้ามาทำงานในเหมืองแร่ของตน จนกุลิจำนวนไม่น้อยใช้เงินค่าจ้างล่วงหน้ากลายเป็นลูกหนี้นายเหมือง และต้องชดใช้ด้วยการขายแรงงานตลอดไป ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ นายเหมืองชาวจีนจึงสามารถควบคุมแรงงานให้ทำงานกับตนได้นานและมีผลกำไรจากการหารายได้จากพวกกุลิเหล่านั้นด้วย^{๓๔} เมื่อเป็นเช่นนี้นายเหมืองชาวจีนจึงนิยมลงทุนทำเหมือง โดยการเพิ่มแรงงานมากกว่าเครื่องจักรเพราะการตั้งเป็นกงสีในลักษณะดังกล่าวมีส่วนช่วยส่งเสริมให้นายเหมืองสามารถควบคุมแรงงานให้อยู่ภายใต้อิทธิพลของตนได้อย่างสะดวก

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงก่อนการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร นาย

^{๒๗} หจช., ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๖ บัญชีภาษีอากรเมืองภูเก็ต จำนวน ร.ศ. ๑๐๕ จีนเจ้าภาษีรับผูกขาดไปทำรวม ๕๐ ราย.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} พระยาอนุমানราชธนะ, ตำนานสกุลการ. (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒), หน้า ๔๒-๒๓.

^{๓๐} หจช., ร.๕ ค.๑๔.๔ ก/๑๖ ภาษีอากรในมณฑลภูเก็ต (๒๕ มีนาคม ๑๑๒-๑๓ กุมภาพันธ์ ๑๑๔).

^{๓๑} ณรงค์ พ่วงพิศ, “บทบาทชาวจีนในการประมูลภาษีอากร” วารสารธรรมศาสตร์ ๔ (ตุลาคม ๒๕๑๘-๒๑ มกราคม ๒๕๑๙) : ๒๘๘.

^{๓๒} หจช., ร.๕ พศ./๗๔ ชาวจีนเมืองภูเก็ตขอลดพิกัดอัตราภาษีอากรดิบ ก.ศ. ๑๒๔๐. (พ.ศ. ๒๔๒๑๗).

^{๓๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทยในพระราชนิพนธ์ เล่ม ๖ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๒๔-๒๒๕.

^{๓๔} Yip Yat Hoong, The Development of the Tin Mining Industry of Malaya. (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1969), P. 83.

เหมืองที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรซึ่งมีความได้เปรียบเชิงโอกาสในฐานะที่มีตำแหน่งในระบบราชการและสามารถอาศัยเงินผลประโยชน์จากการผูกขาดภาษีอากรมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการทำเหมืองได้จึงเป็นกลุ่มที่ได้รับประทานบัตรในการทำเหมืองเป็นจำนวนมาก โดยแต่ละรายมีพื้นที่ทำเหมืองขนาดใหญ่ที่มีเนื้อที่มากกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ขึ้นไป และเป็นเหมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าเหมืองของชาวจีนที่ไม่ได้เป็นเจ้าภาษีนายอากรซึ่งอาศัยเงินทุนในการทำเหมืองจากการตั้งร้านค้าขายภายในเหมืองแต่เพียงอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตามมีนายเหมืองชาวจีนที่ไม่ได้เป็นเจ้าภาษีนายอากรบางราย ดังกรณีตัวอย่างของจีนโกยลิก้อ, ลิมเองเซ่ง, กามยกเท้ง และตันเองกี้ ที่มีความสามารถในการทำเหมืองขนาดกลาง ซึ่งมีพื้นที่ที่ได้รับประทานบัตร ๓๐๐-๘๐๐ ไร่ นายเหมืองชาวจีนเหล่านี้สามารถพัฒนากิจการทำเหมืองแร่ของตนจนเป็นเหมืองขนาดใหญ่ได้ภายหลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรดังจะนำไปกล่าวในระยะต่อไป

หากพิจารณาถึงกิจการทำเหมืองของชาวจีนในช่วงนี้พบว่าชาวจีนได้เข้ามามีส่วน

สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาวิธีการทำเหมืองแบบใหม่ที่ก้าวขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง^{๓๕} ถึงแม้จะไม่ได้นำเอาเทคโนโลยีหรือเครื่องจักรที่ทันสมัยแบบตะวันตกมาใช้ก็ตามแต่ชาวจีนได้นำเอาวิธีการทำเหมืองใหญ่ที่อาศัย เทคนิคแรงงาน และเงินทุนที่มากกว่าการทำเหมืองของผู้ว่าราชการเมือง อันได้แก่ เหมืองหอบและเหมืองปล่อง กล่าวคือการทำเหมืองหอบหรือเหมืองใหญ่ (Opencast Mining) เป็นวิธีการทำเหมืองที่นายเหมืองชาวจีนในมณฑลกุ่ตนิยมนำกันมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพแหล่งแร่ในที่ลานหรือที่ราบของมณฑลกุ่ต^{๓๖} วิธีการทำเหมืองประเภทนี้ต้องเปิดลอกเปลือกดินแบบขุดสระใหญ่จนกระทั่งถึงชั้นกระแสแร่^{๓๗} จึงจำเป็นต้องอาศัยแรงงานในการขุดแร่เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ ๖๐-๑,๐๐๐ คน^{๓๘} และในบางครั้งกรรมกรอาจใช้วิธีขุดลอกเปลือกดินแบบขั้นๆ เป็นขั้นบันไดถึงชั้นกระแสแร่แล้วหอบเอาเปลือกดินไปทิ้ง ส่วนดินที่มีเนื้อแร่ปะปนอยู่จะหอบเอามากองไว้ข้างรางไม้ที่ทำขึ้นสำหรับลำแร่เหมืองแร่ของชาวจีนที่ใช้วิธีการขุดแร่แบบนี้จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “เหมืองหอบ”^{๓๙} หากในบ่อแร่มีน้ำขังอยู่ จะต้องวิดน้ำออกโดย

^{๓๕} พรณี อวนสกุล “กิจการเหมืองแร่ที่บุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๔,”

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒, หน้า ๑๔๙.

^{๓๖} หจข., ร. ๖ กษ.๖.๑/๑๒ อนุญาตทำบ่อแร่ในจังหวัดต่างๆ มณฑลกุ่ต (๒๐ มีนาคม ๒๔๖๑-๒๗ กรกฎาคม ๒๔๖๓).

^{๓๗} กรมทรัพยากรธรณี, “ตีบุก” ใน อนุสรณ์งานสถาปนากิจศพนายยิบอินซอย. (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๙๓.

^{๓๘} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระเบียบทางเสด็จราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ.

๑๐๙. เล่ม ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๑๒๒.

^{๓๙} กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา, จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย, หน้า ๙๐.

ใช้ระหัด ซึ่งหมุนด้วยแรงงานคนวิดน้ำขึ้นเป็นทอดๆ ออกจากปากบ่อ แต่หากเป็นเหมืองหาบขนาดใหญ่ที่นายเหมืองมีเงินทุนมากอาจใช้เครื่องสูบน้ำแทนระหัดวิดน้ำที่ใช้แรงงานคน^{๔๐} แต่ยังไม่มีการใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะเครื่องสูบน้ำซึ่งต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ^{๔๑} มีราคาแพง นายเหมืองส่วนใหญ่ยังไม่มีเงินทุนพอที่จะซื้อเครื่องสูบน้ำมาใช้เอง มีแต่นายเหมือง ชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรเพียงไม่กี่คน อย่างเช่น หลวงบำรุงเงินประเทศ หลวงอร่ามสาครเขตร์ หลวงประเทศจินารักษ์ และหลวงขจรจินสกล^{๔๒} ที่สามารถซื้อมาใช้ได้ แต่นายเหมืองส่วนมากยังคงอาศัยการทำเหมืองหาบที่อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ส่วนการทำเหมืองอีกวิธีหนึ่งที่นายเหมืองชาวจีนนำมาใช้ คือ เหมืองปล่องหรือเหมืองอุโมงค์ (Shaft Mining) แต่ก็เป็นวิธีที่ไม่นิยมทำกันมากนักเพราะวิธีนี้เหมาะที่จะใช้กับแหล่งแร่ในบริเวณทางแร่ที่มีเปลือกดินเป็นหินอัคนีที่หนาและแข็งมากกว่าแหล่งแร่ในที่ลานของมณฑลภูเก็ต อีกทั้งยังต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงไม่คุ้มค่ากับการลงทุน กล่าวคือการขุดแร่จำเป็นต้องขุดเป็นรูหรืออุโมงค์ลึกตรงดิ่งลงไป ยังกระแสน้ำเพื่อล้วงกระแสน้ำขึ้นมาล้างเอาแร่เนื้อแร่ และ

ต้องใช้เสาไม้ค้ำบริเวณข้างๆ อุโมงค์และگرد้านบนด้วยไม้กระดานเพื่อป้องกันการพังทลายของดินทรายซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อคนงาน^{๔๓}

อย่างไรก็ดี การทำเหมืองของชาวจีนในระยะนี้ยังพบว่า นายเหมืองชาวจีนส่วนใหญ่ยังคงทำเหมืองโดยการเพิ่มแรงงานมากกว่าเครื่องจักร ทั้งนี้เพราะการเพิ่มขึ้นของแรงงานย่อมหมายถึงการเพิ่มขึ้นของผลกำไรที่นายเหมืองจะได้รับจากการผูกขาดภาษีอากรและผลกำไร จากการตั้งร้านค้าขายมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการทำเหมืองแต่กระนั้น การเข้ามาของชาวจีนกลุ่มนี้ก็มีส่วนในการพัฒนาเทคนิควิธีการทำเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตให้เจริญก้าวหน้าขึ้นมากอีกก้าวหนึ่ง จากวิธีการร่อนแร่ของราษฎรชาวพื้นเมืองการทำเหมืองขนาดเล็กประเภท เหมืองแล่นและเหมืองคล้ำของผู้ว่าราชการเมืองไปสู่การทำเหมืองขนาดใหญ่ อันได้แก่ เหมืองหาบและเหมืองปล่องซึ่งเป็นวิธีการทำเหมืองแบบจีนที่ใช้เทคนิคใหม่ที่มีทักษะความชำนาญสูงกว่า ทั้งอาศัยแรงงานและเงินทุนมากขึ้น การพัฒนาเทคนิควิธีการทำเหมืองของนายเหมืองในมณฑลภูเก็ตด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าว ได้รับอิทธิพลมาจากการทำ

^{๔๐} กรมทรัพยากรธรณี, “ดีบุก” ใน อนุสรณ์งานสถาปนากิจสหนายิบอินซอย, หน้า ๙๔-๙๖.

^{๔๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระเบียบทางเสด็จราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ เล่ม ๒, หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๔๒} หจช., ร. ๕ ค. ๑๔.๔ ก/๓ จดหมายกรมหมื่นราธิปพันธุพงศ์ถึงพระยาพิทยโกษา ผู้กำกับข้าหลวงมณฑลภูเก็ต (๑ พฤษภาคม ๑๑๑).

^{๔๓} กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา, จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย, หน้า ๙๗-๙๘.

เหมืองของชาวจีนในเขตหัวเมืองมลายู เพราะชาวจีนที่เข้ามาลงทุนทำเหมืองในเมืองต่างๆ ของมณฑล ภูเก็ตบางรายตั้งตัวอย่างของตันจินห้องและตันเซเม้งเคยทำเหมืองในมลายูมาก่อน^{๔๔} ประกอบกับความสัมพันธ์ใกล้ชิดในการติดต่อธุรกิจการทำเหมืองแร่อยู่เสมอทำให้เกิด การเรียนรู้เทคนิค และการว่าจ้างกรรมกร ชาว จีนจากหัวเมืองมลายูเข้ามาใช้ในกิจการ เหมืองแร่อย่างแพร่หลาย

หลัง พ.ศ. ๒๔๖๒ ลักษณะของกลุ่มผู้ลงทุนชาวจีนในการทำเหมืองแร่ที่มณฑลภูเก็ตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้งหนึ่ง เนื่องมาจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร การประมูลผูกขาดภาษีอากรทำให้รายได้จากภาษีอากรรั่วไหลไปสู่เจ้าภาษีนายอากรซึ่งเป็นผู้จัดเก็บมากกว่าเข้าสู่ท้องพระคลัง ทั้งนี้เพราะเจ้าภาษีนายอากรมักร่วมมือกับข้าราชการทำการทุจริตเบียดบังรายได้ของหลวงเอาไว้ โดยไม่ยอมส่งเงินครบตามจำนวนและไม่ตรงเวลาที่กำหนด เงินภาษีจึงถึงมือรัฐบาลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น^{๔๕} นอก

จากนั้น เจ้าภาษีนายอากรยังทำการกดขี่ขูดรีดราษฎรโดยการเก็บภาษีซ้ำซ้อนและเกินพิกัดอัตรา^{๔๖} เพื่อหวังผลประโยชน์แก่ตัวเองให้ได้มากที่สุด ภาระหนักจึงตกอยู่กับราษฎรผู้เสียภาษี^{๔๗} ดังนั้นเมื่อรัฐบาลเห็นถึงความบกพร่องของระบบการผูกขาดภาษีโดยเจ้าภาษีนายอากรดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลจึงเริ่มดำเนินนโยบายปรับปรุงระบบการผูกขาดภาษีอากรของเจ้าภาษีนายอากร โดยเริ่มจากการยกเลิกภาษีอากรบางประเภทที่ทำรายการได้แก่รัฐสูง อันได้แก่ภาษีฝิ่น บ่อนเบี้ย และการพนันต่างๆ จนกระทั่งนำไปสู่การยกเลิกระบบการผูกขาดภาษีอากรของเจ้าภาษีนายอากรทั้งหมดลงใน พ.ศ. ๒๔๖๒^{๔๘}

การดำเนินนโยบายยกเลิกระบบการผูกขาดภาษีอากรของเจ้าภาษีได้มีผลกระทบต่อการลงทุนของเจ้าภาษีนายอากรชาวจีน โดยเฉพาะเจ้าภาษีนายอากรชาวจีนที่มีกิจการทำเหมืองแร่ตึกในมณฑลภูเก็ต ทั้งนี้เพราะเงินทุนที่นายเหมืองชาวจีนใช้ส่วนใหญ่มาจากผลกำไรในการผูกขาดภาษี

^{๔๔} หจข., ร. ๖ กษ. ๖. ๑/๒ อนุญาตให้คนบังคับสยามและบังคับต่างประเทศ ทำเหมืองแร่รวมหลายจังหวัด (๗ พฤศจิกายน ๒๔๕๓ - ๕ มิถุนายน ๒๔๖๓).

^{๔๕} หจข., ร. ๕ ค. ๑๕/๕ เรื่องภาษีอากรต่างๆ คำกราบบังคมทูลเรื่องเงินภาษีอากรต่างๆ ของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ (๒๕ กุมภาพันธ์ ๑๐๙).

^{๔๖} อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับผลเสียของระบบผูกขาดภาษีอากรจากญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพระยุคต้น (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์) หน้า ๒๔๐-๒๗๐.

^{๔๗} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๑/๑ เรื่องประชุมเทศาภิบาลจัดการคลังและผลประโยชน์แผ่นดินตามหัวเมือง (๑๒ ตุลาคม ๑๑๔-๑๔ กันยายน ๑๑๕).

^{๔๘} ญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพระยุคต้น , หน้า ๒๔๓-๒๔๖.

อากร นโยบายดังกล่าวนี้ทำให้นายเหมืองเจ้าภาชีนายอากรขาดรายได้และไม่สามารถนำเอาผลประโยชน์จากภาชีอากรมาหมุนเวียนในกิจการทำเหมืองแร่ได้อีกต่อไป ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากรเป็นการเปิดประตูทางการค้าให้กับเอกชนมากขึ้นและนับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาลงทุนในกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตด้วย

ในการสำรวจรายชื่อผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ภายหลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากรพบว่านายเหมืองเจ้าภาชีกลุ่มเก่าที่ทำเหมืองขนาดใหญ่ เช่น หลวงอร่ามสาครเขตร์ (ตันเพ็กฮวด) หลวงขจรจีนสกล (ตันเลียนกี) และคอเบียนพกณ ระยอง มีการขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ลดน้อยลง ในทางตรงกันข้ามหลังจากมีการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากร ชาวจีนที่เคยทำเหมืองขนาดกลางในพื้นที่ประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ ไร่มาก่อนได้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่เพิ่มขึ้นและมีพื้นที่ทำเหมืองมากขึ้น ดังตัวอย่าง นายโกยลิกอ โกยสมบุรณ์ ได้รับประทานบัตรในเมืองภูเก็ตถึง ๕๑ ประทานบัตร ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๗๔ เป็นพื้นที่ ๔,๔๙๔ ไร่ ๓ งาน ๔๗ ตารางวา นายกามยกแห่ง กุลวานิช ได้รับประทานบัตร

ในเมืองตะกั่วป่า ๔๑ ประทานบัตรระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๙ จำนวนพื้นที่ ๓,๘๘๗ ไร่ ๒ งาน ๘๗ ตารางวา เป็นต้น^{๔๙} นอกจากนั้นยังพบว่าการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากรยังเปิดโอกาสให้นายเหมืองเอกชนชาวจีนกลุ่มใหม่ที่ไม่เคย มีประทานบัตรมาก่อน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เข้ามาขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในมณฑลภูเก็ตด้วย ดังเช่น นายตันจินหงวน หงษ์หยก เริ่มเข้ามาขอประทานบัตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ สามารถพัฒนากิจการทำเหมืองแร่ของตนระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๗๔ จนมีพื้นที่ทำเหมืองในภูเก็ตเป็นจำนวนถึง ๓,๒๐๙ ไร่ ๙๓ ตารางวา และนายตันเองเกียด ทองตัน ได้รับประทานบัตรทำเหมืองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๗๒ เป็นจำนวนพื้นที่ ๑,๐๗๒ ไร่ ๒ งาน ๔๒ ตารางวา เป็นต้น^{๕๐} นอกจากนั้นยังเป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงหลังการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากรใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เริ่มมีนายเหมืองชาวจีนกว้างตั้งและไหลล้าซึ่งบางคนอยู่ในบังคับอังกฤษเช่น ต้องสินอิม, เอียเลียนงวน, จันกายใจ, อุงปิกโฮย และ ฉายสี ฯลฯ เข้ามาขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุกในมณฑลภูเก็ตเพิ่มขึ้น หากเปรียบเทียบกับช่วงก่อนการยกเลิกระบบเจ้าภาชีนายอากรจะเป็นได้ว่านายเหมืองชาวจีนส่วนใหญ่ในขณะนั้นอยู่ในบังคับสยาม

^{๔๙} ประมวลมาจาก หจข., ร. ๖ กษ ๖.๑/๘-๓๐ ขออนุญาตทำบ่อแร่ในจังหวัดต่างๆ มณฑลภูเก็ต (๒๗ เมษายน ๒๔๕๕-๒๔ กันยายน ๒๔๖๔) และ หจข., ร. ๗ กษ ๔.๑/๑๒-๒๐ ทำบ่อแร่มณฑลภูเก็ต (๑๔ ธันวาคม ๒๔๖๘-๓๑ มกราคม ๒๔๗๕).

^{๕๐} ประมวลมาจากเอกสารแหล่งเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔๙.

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการหมุนเวียนเงินทุนของนายเหมืองเอกชนชาวจีนที่เข้ามาทำเหมืองในระยะหลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรนั้นพบว่าไม่ได้มีลักษณะเป็นการนำเอาผลกำไรจากการผูกขาดภาษีอากรมาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนอีกต่อไป เหลือเพียงแต่ในส่วนของผลกำไรที่ได้จากการตั้งร้านค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภค สุรา และบ่อนเบี้ยเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการศึกษาพบว่า การตั้งร้านรับแลกเปลี่ยนเงินตรา นับเป็นอีกทางหนึ่งของการหมุนเวียน เงินทุนของนายเหมืองชาวจีนในกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกในระยะนี้^{๕๑} กล่าวคือการค้าของมณฑลภูเก็ตส่วนใหญ่เป็นการค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะปีนังและสิงคโปร์ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ^{๕๒} เงินเหรียญอังกฤษและเหรียญสเตอร์ลิงเซตเทิลเมนต์จึงเข้ามาหมุนเวียนอยู่ในระบบเศรษฐกิจ ของมณฑลภูเก็ตอย่างมาก^{๕๓} รัฐบาลในสมัยนั้นได้ตระหนักเห็นถึงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการขยายเขตจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจเข้ามาครอบงำ

ทางเศรษฐกิจของไทยจึงพยายามที่จะเข้าไปควบคุมระบบเงินตราของมณฑลภูเก็ต จะเห็นได้จากการประกาศใช้เงินตราสยามขึ้นในมณฑลภูเก็ตเพื่อลดความสำคัญของเงินเหรียญ^{๕๔} นโยบายดังกล่าวจึงมีส่วนกระตุ้นให้เกิดร้านรับแลกเปลี่ยนเงินตรา เพราะถึงแม้จะมีการใช้จ่ายเงินบาทสยามขึ้นภายในเมืองแล้วก็ตาม แต่การซื้อขายแร่ดีบุกซึ่งเป็นการค้ากับปีนังและสิงคโปร์ยังคงใช้เหรียญสเตอร์ลิงเซตเทิลเมนต์ เมื่อเป็นเช่นนี้พ่อค่านายเหมืองจำนวนมากจึงตั้งร้านรับแลกเปลี่ยนเงินเหรียญของต่างประเทศกับเงินบาทของไทยซึ่งได้รับผลกำไรจำนวนมาก^{๕๕} ซึ่งสามารถมาใช้ในการทำเหมืองแร่ดีบุกด้วยอีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้นายเหมืองชาวจีนในระยะนี้ยังสามารถนำเอาผลกำไรจากการประกอบกิจการเป็นตัวแทนรวบรวมเงินจากชาวจีนคนอื่นๆ เพื่อส่งไปเลี้ยงดูครอบครัวและญาติพี่น้องในประเทศจีนเรียกว่า “โพยก๊วน”^{๕๖} ทั้งนี้เพราะชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ยังคงมี

^{๕๑} หจช., ร. ๖ ค. ๘.๑/๕ เรื่องอังกฤษของแลกเปลี่ยนเงินเหรียญอังกฤษกับเงินสยาม (๑๕ พฤษภาคม-๘ ธันวาคม ๒๔๖๔).

^{๕๒} หจช., ร. ๕ ค. ๒๖/๑๓ จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาสุริยานุวัตร (๑๗ ร.ศ. ๑๒๕).

^{๕๓} หจช., ร. ๕ ค. ๒๖/๕ จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการถึงกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ (๒๐ พฤษภาคม ๑๑๔).

^{๕๔} หจช., ร. ๕ ค. ๒๖/๑๓ ประกาศใช้เงินตราสยามในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. ๑๒๕ (๒๖ กรกฎาคม ๑๒๕).

^{๕๕} หจช., ร. ๕ กค. ๐๓๐๑.๑.๑๑/๔ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติถึงพระยาสุรินทราชาสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต (๑๘ พฤษภาคม ๒๔๖๔).

^{๕๖} หจช., ร. ๕ กค. ๐๓๐๑.๔.๒/๔๘ ตัวแทนซื้อเงิน (โพยก๊วน).

ความผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนของตน และมีการที่จะต้องหาเงินส่งเสียเลี้ยงดูหรือช่วยเหลือครอบครัวที่ยังอยู่ในประเทศจีน โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลและวันสำคัญต่างๆ เช่น วันชิงเม้ง วันตรุษจีน วันสารทจีน ชาวจีนมักนิยมส่งเงินกลับประเทศเพื่อให้ญาติในประเทศจีนจัดเตรียมซื้อของและทำการเซ่นไหว้แทนตน รวมทั้งส่งข่าวคราวเพื่อไต่ถามทุกข์สุขของกันและกัน^{๕๗} โดยผู้เป็นเจ้าของกิจการโพยก๊วนส่วนใหญ่จะเป็นพวกพ่อค้า นายเหมืองชาวจีนที่มีชื่อเสียงและได้รับความเชื่อถือในหมู่คนจีน โดยเฉพาะจากพวกกุ๊สในเหมืองซึ่งส่วนใหญ่มาจากท้องถิ่นเดียวกันและนับถือเป็นญาติพี่น้องกัน ด้วยเหตุนี้ นายเหมืองชาวจีนจึงมักทำกิจการส่งเงินพร้อมจดหมายให้แก่กุ๊สในเหมืองของตนควบคู่ไปด้วย^{๕๘} พ่อค้านายเหมืองซึ่งเป็นเจ้าของกิจการจะได้รับผลกำไรจากทั้งค่าธรรมเนียมและการขึ้นลงของอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราจากเงินบาทไปเป็นเงินของประเทศจีน^{๕๙} ซึ่งเป็นผลกำไรที่สูง กิจการโพยก๊วนจึงยังคงเป็นช่องทางที่เอื้ออำนวย

ต่อการหมุนเวียนของนายเหมืองของชาวจีน ภายหลังจากการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรวิธีการหนึ่ง

ส่วนในด้านการพัฒนาเทคนิควิธีการทำเหมืองพบว่าถึงแม้นโยบายในการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้ลงทุนในกิจการทำเหมืองแร่ดิบๆ ของมณฑลภูเก็ตจากกลุ่มชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรไปสู่กลุ่มเอกชนชาวจีนลงแล้วก็ตาม แต่ในส่วนของเทคนิคและวิธีการทำเหมืองยังคงพบว่าเอกชนชาวจีนที่เข้ามาทำเหมืองในระยะแรกของช่วงนี้ส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีการทำเหมืองแบบเก่าที่อาศัยแรงงานมากกว่าการใช้เครื่องจักรโดยเฉพาะเหมืองหาบ ซึ่งนับเป็นวิธีการที่ยังนิยมทำกันมากที่สุด เหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการทำเหมืองโดยใช้เครื่องสูบน้ำและเรือขุดเป็นการดำเนินการที่ต้องใช้เงินทุนสูงมาก^{๖๐} อย่างไรก็ตาม ต่อมาในช่วงหลังจาก พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อชาวตะวันตกได้นำเอาวิธีการทำเหมืองเรือขุดเข้ามาใช้มากขึ้นเรื่อยๆ จนวิธีการทำเหมืองแบบเงินที่อาศัยแรงงานเป็น

^{๕๗} สุชาติ ตันตสุฤกษ์, โพยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย (กรุงเทพ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔ และ ๔๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางกิมไล้ แซ่จิว, ๙๘/๖ อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา (๒๘ เมษายน ๒๕๓๕).

^{๕๙} วิลเลียม จอร์จ สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ แปลโดย พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒๘.

^{๖๐} เครื่องสูบน้ำไฟฟ้า ๑ เครื่องราคาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ กว่าบาท (อ้างจาก หจข.; สบ. ๒.๒๔/๒๙ บันทึกความทรงจำเนื่องแต่การสนทนากับพ่อค้ามณฑลภูเก็ตของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (มกราคม ๒๔๗๓), ส่วนเรือขุดลำหนึ่งราคาตั้งแต่ ๔๐๐,๐๐๐-๘๐๐,๐๐๐ บาท (อ้างจาก พรณี อวนสกุล, “กิจการเหมืองแร่ดิบๆกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๔,” หน้า ๑๐๓.

หลักไม่สามารถแข่งขันกับการทำเหมืองแบบตะวันตกที่ใช้เครื่องจักรได้^{๖๑} นายเหมือง ชาวจีนที่มีทุนร่ำรวยบางคนจึงเริ่มหันมาพัฒนาวิธีการทำเหมืองของตนขึ้นบ้าง เช่น การนำเอาเครื่องสูบน้ำไฟฟ้ามาใช้ในการทำเหมืองสูบ ของนายโกยลิก้อ โกยสมบุรณ์ นายตันจินหวน หงษ์หยก และนายตันเฉ่งเกียดทองตัน ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ อีกทั้งยังมีการ นำเอาวิธีการทำเหมืองเรือขุดมาใช้ครั้งแรกของนายตันจินหวน หงษ์หยกในเมืองพังงา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐^{๖๒} นอกจากนั้นนายเหมืองชาวจีนยังได้เริ่มนำเอาวิธีการหมุนเวียนเงินทุนในการเรียกหุ้นแบบชาวตะวันตกเข้ามาใช้ ดังกรณีตัวอย่างของนายตันมาเสียง ตันทวนิช ได้ทำการเรียกหุ้นจากกรุงลอนดอน เป็นจำนวนเงินถึง ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์เพื่อจัดตั้งบริษัทพังงาริเวอร์กิน^{๖๓} ดำเนินการด้วยวิธีทำเหมืองเรือขุด เป็นต้น การรู้จักพัฒนาวิธีการทำเหมืองและการหมุนเวียนเงินทุนของชาวจีนในลักษณะเช่นนี้ได้มีส่วนส่งเสริมให้นายเหมืองชาวจีนยังคงมีบทบาทในกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตมาโดยตลอด ดังปรากฏให้เห็นจากรายชื่อของลูกหลานนายเหมืองชาวจีนตระกูลต่างๆ ที่ยังคง

ลงทุนทำเหมืองอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน เช่น บริษัทเรือขุดแร่जूดี จำกัด (ตระกูลบุญสูง) ในจังหวัดพังงา, บริษัทไทยนาประเสริฐ จำกัด (ตระกูลทองตัน), บริษัทโกยสมบุรณ์ จำกัด (ตระกูลโกยสมบุรณ์), บริษัทหลวงประเทศและบุตร จำกัด และบริษัทอนุภาษและบุตร จำกัด (ตระกูลหงษ์หยก) ในจังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

III

นอกจากมีกิจการทำเหมืองแร่ดีบุกในเมืองต่างๆ ของมณฑลภูเก็ตดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวจีนยังมีกิจการตีบุกซึ่งประกอบด้วยกิจการซื้อขายและกิจการถลุงแร่ดีบุกอีกด้วย ในด้านการซื้อขายแร่ดีบุกในเมืองต่างๆ ของมณฑลภูเก็ตสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ แร่ดีบุกที่ราษฎรขุดได้ และแร่ดีบุก “คอเวนแนนต์” ซึ่งเป็นแร่ดีบุกของรัฐซึ่งได้มาจากการเก็บค่าธรรมเนียมตีตราตีบุกที่ส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศ^{๖๔} ในช่วงก่อนการยกเลิกระบบเหมามาเมืองของผู้ว่าราชการเมือง การซื้อขายแร่ดีบุกทั้งสองประเภทของมณฑลภูเก็ตอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ว่าราชการเมืองซึ่งเป็นเจ้าภาษี

^{๖๑} พรณี อวนสกุล, “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๔, หน้า ๑๓๐.

^{๖๒} หจข., ร. ๗ กษ. ๔. ๑/๓ นายตันจินหวน หงษ์หยก ขอทำป่อแร่ (๒๖ ตุลาคม ๒๔๖๘-๑๓ พฤษภาคม ๒๔๗๕).

^{๖๓} หจข., สบ. ๒. ๒๘/๒๙ บันทึกความทรงจำเนื่องแต่การสนทนากับพ่อค้ามณฑลภูเก็ตของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจ, หน้า ๙.

^{๖๔} หจข., ร. ๔ กห. ๑/๗๔ หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาถึงพระยาชุมพรและกรมการเมืองระนอง เรื่องเงินเจียงทำอากรตีบุกเมืองระนอง, จ.ศ. ๑๒๐๖ (พ.ศ. ๒๓๘๗).

นายอากรในเขตเมืองที่ตนเป็นผู้ปกครองอยู่ ทั้งสิ้น^{๖๕} ต่อมาเมื่อรัฐได้ดำเนินนโยบายยกเลิกระบบเหมามืองลงจึงได้ตั้งอำนาจการซื้อขายตีบุก “คอเวนแนนต์” เข้าสู่ส่วนกลาง อย่างไรก็ตามรัฐกลับผูกขาดการส่งตีบุก “คอเวนแนนต์” ไปจำหน่ายให้กับห้างโกทงวอนของตระกูล ณ ระนอง ในเมืองปีนังแต่เพียงผู้เดียว^{๖๖} ดังปรากฏหลักฐานบัญชีการจำหน่ายตีบุก “คอเวนแนนต์” ของเมืองภูเก็ตเป็นรายเดือนของแต่ละปีที่รัฐส่งไปจำหน่ายยังห้างโกทงวอน เช่น ระหว่างเดือนมกราคม ถึงธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ มีการส่งตีบุกเป็นจำนวนเงินรวมทั้งสิ้นถึง ๑๙๒,๑๒๓ เหรียญ ๓๐ เซนต์^{๖๗} การค้าตีบุก “คอเวนแนนต์” ของรัฐจึงเป็นกิจการที่ตระกูล ณ ระนองผูกขาดประโยชน์ไว้แต่เพียงผู้เดียว

ส่วนการซื้อขายตีบุกของราชภรณ์นั้นแต่เดิมจะอยู่ภายใต้การควบคุมของชาวจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สามารถรับประมูลเป็นเจ้าภาษีนายอากรต่อจากผู้ว่าราชการเมืองอีกทอดหนึ่ง^{๖๘} กล่าวคือ ชาวจีนซึ่งสามารถประมูลเป็นเจ้าภาษีรับซื้อแร่ตีบุกจะมีอำนาจ

ในการบังคับซื้อแร่ของราษฎรที่ทำเหมืองขนาดเล็กประเภทเหมืองแล่นและเหมืองคล้าในเขตที่ตนเป็นเจ้าของภาษีได้ตามใจชอบราษฎรไม่สามารถนำแร่ไปขายที่อื่นได้ แต่จะต้องนำมาขายให้กับเจ้าภาษีรับซื้อแร่แต่เพียงแหล่งเดียวเท่านั้น ยกเว้นเฉพาะในส่วนของราษฎรที่ทำเหมืองขนาดใหญ่เท่านั้น ที่นายเหมืองสามารถตั้งโรงถลุงแร่และขายให้กับพ่อค้าจากเมืองปีนังที่เข้ามารับซื้อแร่โดยตรงไม่ต้องขายให้กับเจ้าภาษีรับซื้อแร่^{๖๙}

รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงผลเสียของการผูกขาดภาษีรับซื้อแร่ตีบุกของจีนเจ้าภาษีนายอากรว่าเป็นการบังคับให้ราษฎรที่ทำเหมืองรายย่อยต้องขายแร่ตีบุกให้เจ้าภาษีนายอากรในราคาที่เจ้าภาษีเป็นผู้กำหนดโดยไม่มีอำนาจการต่อรองใดๆ จนเป็นเหตุให้ราษฎรในมณฑลภูเก็ตจำนวนมากเลิกทำเหมืองแร่ ซึ่งส่งผลทำให้ส่วนกลางได้รับภาษีอากรตีบุกน้อยลงด้วย ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระยาทิพยโกษา ข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก (มณฑลภูเก็ต) ในขณะนั้นจึงได้กราบทูลให้ยกเลิกภาษีรับซื้อแร่ตีบุกลงดังข้อความที่ว่า

^{๖๕} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๒๓/๑ สารตราพระยาเสนาสุทนต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองตะกั่วป่าบอกมายังพระยาอัครมหาเสนาธิบดี สมุหนายก เรื่องตีบุกซึ่งนายอากรลูกค้าพาออกไปจำหน่ายเมืองเกาะหมาก, จ.ศ. ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐).

^{๖๖} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๒๓/๕ หนังสือพระยาอนุรักษโยธาทูลเกล้าฯ ถวายผู้ว่าราชการเมืองในมณฑลภูเก็ต เรื่องส่งตีบุกคอเวนแนนต์ไปขายยังห้างโกทงวอนเมืองเกาะหมาก (๖ กุมภาพันธ์ ๑๑๐).

^{๖๗} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๒๓/๖ รวมตีบุกอากรซึ่งจัดเก็บได้ในเมืองภูเก็ต บรรทุกเรือเมลล์ออกไปจำหน่ายที่ห้างโกทงวอน ณ เมืองปีนัง, จ.ศ. ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘).

^{๖๘} หจข., ร. ๕ ม. ๒.๑๒๓/๕ ประกาศลูกช่วงภาษีอากรราษฎรไทยจีนลูกค้าวาณิชในเมืองภูเก็ต, จ.ศ. ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙).

^{๖๙} หจข., ร. ๕ ค. ๑๔.๔๗/๑ ภาษีรับซื้อแร่ให้เจ้าภาษีรับผูกขาดไปตั้งโรงถลุงและรับซื้อแร่จากราษฎร (๑๘ พฤศจิกายน ๑๑๑).

เห็นด้วยเกล้าว่า ภาษีรับซื้อแร่ดิบบุกในมณฑลภูเก็ตที่ให้จีนรับผูกขาดไปเป็นการปิดซื้อปิดขายกันอยู่ คือถ้าราษฎรขุดได้แร่ในแขวงตำบลใดก็ต้องขายให้กับเจ้าภาษีรับซื้อแร่ในตำบลนั้นๆ จะพาไปขายในตำบลอื่นมิได้ ข้างฝ่ายเจ้าภาษีรับซื้อนั้น ก็ตีราคาแร่แต่ถูกๆ ฝ่ายผู้เป็นเจ้าของแร่ครั้นจะไม่ขายให้กับเจ้าภาษีก็ไม่ได้ เพราะนำไปเที่ยวขายในที่แหล่งอื่นๆ ก็ไม่ได้ เป็นการจำเป็นต้องขายให้กับเจ้าภาษีนั่นเอง การให้ผูกขาดรับซื้อแร่ดิบบุกเป็นทางให้เจ้าภาษีปิดซื้อปิดขายทำให้ผู้ที่จะเที่ยวหาแร่ทอดยลง ด้วยเหตุเพียงขุดได้แร่แล้วจำเป็นต้องขายให้กับเจ้าภาษีในตำบลนั้นๆ เอง ราคาก็ต้องตามแต่เจ้าภาษีจะคิดให้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยแล้วว่า ถ้าเลิกภาษีรับซื้อแร่ดิบบุกแล้วคงจะมีคนเที่ยวร่อนแร่ และขุดแร่ที่เรียกว่าเหมืองแล่นและ เหมืองคล้ำมากขึ้น เมื่อมีคนขุดแร่มากขึ้นประโยชน์ในอากรดิบบุกก็จะมากขึ้น แทนที่ผลประโยชน์จากการให้จีนเป็นผู้ประมูล ผูกขาดเป็นเจ้าภาษีรับซื้อแร่อยู่เอง^{๗๐}

ดังนั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกภาษีรับซื้อแร่ดิบบุกลง เพราะทรงตระหนักว่ารายได้ที่รัฐได้รับจากการปล่อยให้จีนเจ้าภาษีเป็นผู้ทำการผูกขาดรับซื้อแร่มีจำนวนไม่มากนักหากเทียบกับอากรที่ได้รับจากการทำเหมืองแร่ของราษฎร^{๗๑} เมื่อรัฐบาลยกเลิกการผูกขาดภาษีรับซื้อแร่ดิบบุกลงแล้ว มีผลทำให้การซื้อขายแร่ของราษฎรในมณฑลภูเก็ตเป็นไปอย่างเสรียิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวของร้านรับซื้อแร่ดิบบุกรายย่อยของชาวจีนที่เปิดกิจการรับซื้อแร่ดิบบุกจากราษฎรในเมืองต่างๆ เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ในเมืองภูเก็ตมีร้านเกียนล่าย ร้านฮองง่วน ร้านฮกหงวน ฯลฯ เมืองระนอง มีร้านสิงวน ร้านบันเอ้ง ร้านบันจิ้นกงซี ฯลฯ เมืองตะกั่วป่ามีร้านเฮียบฮวด ร้านหงวนเซ่งและร้านจูเซ่ง^{๗๒} เป็นต้น ซึ่งร้านค้าเหล่านี้จะจำหน่ายดิบบุกให้กับพ่อค้าชาวจีนจากเมืองปีนังที่นำเรือบรรทุกสินค้าอุปโภคบริโภคเข้ามาขายให้แก่ร้านค้าที่เป็นตัวแทนในแต่ละเมืองและรับซื้อแร่ดิบบุกออกไปจำหน่ายยังห้างใหญ่ในเมืองปีนัง ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของการซื้อขายแร่ดิบบุกของพ่อค้าชาวจีนส่วนใหญ่ อาศัยการสร้างเครือข่ายการติดต่อผ่านทางร้านค้ารายย่อยหรือนายเหมืองชาวจีนในเมืองต่างๆ ให้เป็น

^{๗๐} หจข., ร. ๕ ค. ๑๔.๔๗/๑ พระยาทิพโกษา ข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รongเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (๒๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑).

^{๗๑} หจข., ร. ๕ ค. ๑๔.๔๗/๑ พระยาทิพโกษา ข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รongเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (๒๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑).

^{๗๒} กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา, จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

ตัวแทนในการรวบรวมรับซื้อแร่ดีบุกจาก
ราษฎรที่ทำเหมืองเอาไว้ โดยพ่อค้าชาวจีน
จากเมืองปีนังจะเป็นผู้บรรทุกข้าวและเครื่อง
อุปโภคบริโภคต่าง ๆ เข้ามาทำการค้าขาย
แลกเปลี่ยนกับแร่ดีบุกจากร้านค้าซึ่งเป็น
ตัวแทนของตน^{๗๓} ภายหลังจากนั้นพ่อค้า
ชาวจีนจะนำดีบุกที่ซื้อได้ออกไปจำหน่ายยัง
ห้างใหญ่ของชาวจีนในเมืองปีนังอีกทอดหนึ่ง
โดยห้างรับซื้อดีบุกที่สำคัญคือห้างโกหรงวน
และห้างซุ้ยอัน^{๗๔}

อย่างไรก็ตามหลังจากที่รัฐอนุญาต
ให้บริษัทสเตรทเทรดดิ้งกัมปะนี (Straits
Trading Company) ของคนในบังคับอังกฤษ
เข้ามาตั้งห้างรับซื้อแร่ดีบุกขึ้นในมณฑลภูเก็ต
พ.ศ. ๒๔๔๔ บริษัทก็สามารถกว้านซื้อแร่
ของเมืองภูเก็ตได้ครึ่งหนึ่งของผลผลิตดีบุก
ทั้งหมดเป็นผลทำให้ห้างโกหรงวนของตระกูล
ณ ระนองได้รับความกระทบกระเทือน ตระกูล
ณ ระนองภายใต้การนำของคอจูดัก และคอ
เปียนคีจึงพยายามที่จะปรับตัวโดยการร่วม
ลงทุนกับหุ้นส่วนชาวจีนในเมืองปีนัง อันได้แก่
โกะบุนเค็ง, ลีชินโฮ และซุงเต้ผิน เป็นต้น
จัดตั้งบริษัทอีสเทิน สเมลติง กัมปะนี (Eastern
Smelting Company) ด้วยเงินลงทุน

๑,๕๐๐,๐๐๐ เหรียญสิงคโปร์ ขึ้นใน พ.ศ.
๒๔๕๐^{๗๕} เพื่อทำการแข่งขันในการรับซื้อแร่
ดีบุกของมณฑลภูเก็ตออกไปถลุงยังเมืองปีนัง
แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะได้รับ
ความกระทบกระเทือนจากปัญหาการ
หมุนเวียนเงินทุนของบริษัทปีนังเคียนหงวน
(Penang Khean Guan Insurance Company)
และบริษัทอีสเทิน เทรดดิ้ง กัมปะนี (Eastren
Trading Company) ซึ่งเป็นบริษัทที่ทำ
หน้าที่ในการกระจายเงินทุนให้กับบริษัทใน
เครือ ประจวบกับการมรณกรรมของคอซิมบี
ผู้นำของตระกูล ณ ระนอง ในพ.ศ. ๒๔๕๖
ได้มีส่วนผลักดันให้บทบาททางเศรษฐกิจ
ของตระกูล ณ ระนองได้รับความสั่นคลอน
และขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการ
ดำเนินธุรกิจ ในพ.ศ. ๒๔๕๔ จึงขายกิจการ
ให้กับ Sir Ernest Woodford Birch นักกล
งทุนชาวอังกฤษ^{๗๖} บทบาทของตระกูล ณ
ระนอง จึงเริ่มตกต่ำลงและนำไปสู่การเข้ามา
มีบทบาทของชาวตะวันตกในกิจการซื้อขาย
แร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตอย่างเต็มที่

สำหรับกิจการถลุงแร่ดีบุกนั้นในช่วง
ก่อนการยกเลิกระบบเหมือง การถลุงแร่
ดีบุกของเมืองต่างๆในมณฑลภูเก็ตอยู่ภายใต้

^{๗๓} อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการดำเนินธุรกิจของชาวจีนจาก ชูลีพร พงศ์สุพัฒน์, “บทบาทและอิทธิพลทางการค้าของ
ชาวจีนในป็นตอนปลายศตวรรษที่ ๑๙,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๑๐ (มิถุนายน ๒๕๓๑) : ๖๕-๙๒.

^{๗๔} หจช., ร. ๕ ม. ๒.๑๒๖/๑ หนังสือพระเสนาขุนขัตติสิทธิสงครามฯ ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่าทำทางว่าภาชีอากรยื่นต่อพนักงาน
กรมศุลกากร กรุงเทพฯ, จ.ศ. ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐).

^{๗๕} J.W. Cushman, “The Khaw Group : Chinese Business in Early Twentieth Century Penang,” *Journal of Southeast Asian
Studies* ๑๗ (March 1986) : 69.

^{๗๖} Ibid., pp. 75/79.

การควบคุมของเจ้าภาษีนายอากรในเขตเมืองที่แต่ละคนเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากร เช่นเดียวกับการซื้อขายตีบูก ดังจะเห็นได้จากสารตราตั้งหลวงรัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ขึ้นเป็นเจ้าภาษีนายอากรเมืองระนองใน พ.ศ. ๒๓๘๗ ความว่า

หลวงรัตนเศรษฐีทำอากรเมืองระนอง ตั้งโรงกลวงสูบถลุงแร่ตีบูกในแขวงเมืองระนอง ให้หลวงรัตนเศรษฐีทำอากรโดยสัตย์โดยธรรม ถ้าราษฎรชด้อนแร่ตีบูกจะเอาดวงขึ้นโรงกลวงถลุงสูบถลุงมากน้อยเท่าใดให้หลวงรัตนเศรษฐีคิดค่าแร่กับราษฎรให้ครบ และขึ้นเฟื้องลูกตุ้มคันวิสัยสำหรับดวงแม่แร่ซึ่งตีบูกนั้น มีอยู่สำหรับโรงกลวงแล้วให้หลวงรัตนเศรษฐีเอาฟันเฟื้องลูกตุ้มคันวิสัยของหลวง ซึ่งออกให้กับโรงกลวงนั้นมาใช้สอยสำหรับดวงแร่ของราษฎร อย่าใช้ขึ้นเฟื้องลูกตุ้มใหญ่แปลกปลอมมาดวงแร่ตีบูกของราษฎรให้เหลือเกิน ถ้าราษฎรได้แม่แร่ตีบูกมาดวงขึ้นโรงกลวงมากน้อยเท่าใด ก็คิดเงินให้ค่าแม่แร่ของราษฎรให้ครบ อย่าให้ทำฎีกาให้ราษฎรเจ้าของแร่ได้ความยากแค้นเดือดร้อน ถ้าสูบถลุงได้แม่แร่ตีบูกจะมาเป็นตีบูกย่อยใช้สอยซื้อขาย

กันกลางเมือง ก็อย่าให้เรียกเอาเศษตีบูกเลย^{๗๗}

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าภาษีนายอากรจะได้รับอำนาจในการจัดตั้งโรงถลุงแร่ตีบูก โดยราษฎรที่ทำการชด้อนแร่ในเขตอำนาจของเจ้าภาษีนายอากรจะต้องนำแร่ตีบูกมาถลุงในโรงถลุงของเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ว่าราชการเมืองของแต่ละเมือง ดังนั้นในช่วงนี้ผู้ว่าราชการเมืองต่าง ๆ ของมณฑลภูเก็ตไม่ว่าจะเป็นพระยาภูเก็ตโลหะเกษตรารักษ์ (ทัต ฦ ภูเก็ต) ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต พระยาเสนานุชิต (นุช ฦ นคร) ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า และพระยาบริรักษ์ภูธร (ข้า ฦ นคร) ผู้ว่าราชการเมืองพังงา ต่างก็มีโรงถลุงรับจ้างถลุงแร่ของราษฎรทั้งสิ้น^{๗๘}

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ หลังจากที่รัฐดำเนินนโยบายยกเลิกระบบเหมามืองในมณฑลภูเก็ตลงและเปิดให้มีการประมูลภาษีอากรอย่างเสรีได้ส่งผลทำให้ชาวจีนซึ่งสามารถประมูลเป็นเจ้าภาษีนายอากรตีบูกคนใหม่สามารถตั้งโรงถลุงขึ้นมาแทนที่โรงถลุงของผู้ว่าราชการเมืองซึ่งเป็นนายอากรคนเก่า^{๗๙} ด้วยเหตุนี้ชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าภาษีอากรจึงได้เข้ามามี

^{๗๗} หจช., ร. ๔ กท. ๑/๗๔ สารตราตั้งหลวงรัตนเศรษฐี (คอซู้เจียง) ทำอากรตีบูกเมืองระนอง ให้ตั้งโรงกลวงสูบถลุงแร่ตีบูกในแขวงเมืองระนอง, จ.ศ. ๑๒๐๖ (พ.ศ. ๒๓๘๗).

^{๗๘} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะเวลาเสด็จราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙, หน้า ๙๗.

^{๗๙} หจช., ร. ๕ ค. ๑๔.๔๗/๑ เรื่องภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก (๑๔ ธันวาคม ๑๐๘-๑๑ เมษายน ๑๑๒).

บทบาทในกิจการถลุงแร่ในเขตที่ดินเป็นผู้
ประมูลได้ และชาวจีนได้มีบทบาทในกิจการ
ถลุงแร่ดีบุกมาโดยตลอดตราบเท่าที่รัฐบาล
ยังไม่อนุญาตให้บริษัทของชาวตะวันตกเข้า
มารับซื้อแร่ดีบุกออกไปถลุงยังเมืองปีนังและ
สิงคโปร์ ดังจะเห็นได้จากการปฏิเสธไม่ให้
บริษัทสเตรตส์ เทรดิง กัมปะนี (The Straits
Trading Company) บริษัทของมิสเตอร์เจมส์
สก็อต คนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำการผูก
ขาดซื้อขายแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ.
๒๔๓๕ โดยรัฐบาลให้เหตุผลว่า

ยังเป็นการขัดข้องคิดการยังไม่
ตลอดไปได้ เพราะเหตุจีนผู้ทำเหมืองใน
หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก (มณฑลภูเก็ต
: ผู้เขียน) ได้ดีบุกครั้งหนึ่งคราวหนึ่งไม่สู้
มากนัก ครั้นจะให้มีเตาถลุงอย่างเตาฝรั่ง
ดีบุกเจ้าหนึ่งก็ไม่ได้พอกับเตา ครั้นจะรับ
ซื้อแร่มาถลุงเป็นหลวงก็จะเป็นการกดขี่
ด้วยฝ่ายเจ้าของไม่รู้จะเต็มใจขายเพราะ
เหตุเขาเคยใช้ถลุงเตาจีน และนำไป
จำหน่ายที่เมืองปีนังเป็นครั้งเป็นคราว
ตามที่เขาได้เคยทำมาแล้ว การเรื่องนี้
เป็นการขัดข้องอยู่ มิสเตอร์เจมส์ สก็อต
จะขอผูกขาดซื้อแร่ นั้นไม่ควรยอมให้ผูก
ขาด^{๘๐}

เมื่อรัฐบาลปฏิเสธไม่ให้บริษัทของ
ชาวตะวันตกเข้ามาทำการผูกขาดซื้อขายแร่

ดีบุกในมณฑลภูเก็ตด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น
กิจการถลุงแร่ดีบุกจึงยังตกอยู่ภายใต้การ
ควบคุมของชาวจีนซึ่งมีวิธีการถลุงแบบจีน
กล่าวคือ เป็นวิธีการถลุงที่ใช้เตาดินรูปคล้าย
กระบอกมีปลอกเหล็กกรัด มีรูเจาะทางกันเตา
สำหรับให้ไอละไหลออก ด้านตรงข้ามจะเป็น
รูสำหรับพ่นลมเข้าไปในเตา เวลาที่จะถลุงแร่
ให้เอาสินแร่ปนกับถ่านไม้ใส่ไว้บนเตาสลับกัน
เป็นชั้น สุกลมเข้าทางข้างเตา แร่ก็จะละลาย
ไหลออกทางรูตรงกันเตา แร่ที่ไหลออกมา
นี้จะต้องนำไปผ่านวิธีการถลุงแบบเดียวกันอีก
๒-๓ ครั้ง จนกว่าจะได้เนื้อแร่ดีบุกที่ดีแล้ว
จึงเทลงในพิมพ์ทิ้งไว้ให้แข็งก็จะกลายเป็น
ดีบุกแท่งหรือปึกประมาณ ๑๓-๑๔ ปึก มี
น้ำหนักเท่ากับ ๑ หาบ แล้วแต่น้ำหนักพิมพ์
เล็กหรือใหญ่^{๘๑} ดังนั้นดีบุกของมณฑลภูเก็ต
ที่ถูกส่งออกไปจำหน่ายยังปีนังในช่วงนี้จึง
เป็นดีบุกที่ผ่านวิธีการถลุงแบบจีนดังกล่าว
ข้างต้นแทบทั้งสิ้น

แต่ต่อมาภายหลังจากที่รัฐได้
อนุญาตให้บริษัทสเตรตส์ เทรดิง กัมปะนี
บริษัทของคนในบังคับอังกฤษเข้ามาตั้งห้าง
รับซื้อแร่ดีบุกใน พ.ศ. ๒๔๔๙ และตามมา
ด้วยบริษัทฮิสทีน สเมลต์ติ้ง กัมปะนี ซึ่งเป็น
บริษัทของตระกูล ณ ระนอง ที่ขายกิจการ
ต่อให้กับนักลงทุนชาวอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๔
บริษัททั้งสองได้ใช้วิธีการให้เงินกู้แก่นาย

^{๘๐} หจช., ร. ๕ กษ. ๖.๕/๖ เรื่องมิสเตอร์เจมส์ สก็อต ขอทำบ่อแร่หัวเมืองชายทะเลตะวันตก (๒๙ มกราคม - ๕ เมษายน ๑๑๒).

^{๘๑} พรณี อวนสกุล, “กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๕,” หน้า ๑๗๕. (อ้างจาก หจช., ร. ๕ ม. ๔๔/๔๔ รายงานเมืองเประ ร.ศ. ๑๐๙).

เหมือนโดยการใช้หนี้สินด้วยสินแร่ ในระยะนี้ นายเหมืองจึงนิยมส่งดิบบุกในรูปสินแร่ไปถลุงยังโรงงานถลุงของบริษัทดังกล่าวที่ตั้งอยู่ในเมืองปีนัง มีผลทำให้การถลุงแร่แบบจีนซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการที่ล้าหลังได้เนื้อดิบบุกน้อยและไม่บริสุทธิ์ค่อยๆ เสื่อมลง^{๘๒} จนใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ไม่ปรากฏว่ามีสินแร่ดิบบุกถลุงในไทยเลย^{๘๓} ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๑ จึงได้มีพ่อค้าชาวจีนชื่อนายขอเตี่ยวหลิมทำการค้าขายอยู่ที่เมืองระนองได้เสนอให้มีการตั้งโรงงานถลุงแร่ขึ้นในมณฑลภูเก็ต โดยชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการส่งแร่ดิบบุกออกไปถลุงยังบริษัทของชาวตะวันตกที่เมืองปีนังและสิงคโปร์อยู่^{๘๔} ประการด้วยกันคือ ประการแรก แร่ดิบบุกซึ่งนับเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุดของมณฑลภูเก็ตจึงควรที่จะได้รับผลประโยชน์ให้มากที่สุดจากสินค้านี้ แต่ในความเป็นจริงผลประโยชน์กลับตกอยู่กับพ่อค้าในปีนังและสิงคโปร์เป็นผู้กำหนดราคาแร่ดิบบุกของมณฑลภูเก็ตที่ส่งออกไปจำหน่าย ประการที่สอง การที่รัฐบาลไทยอนุญาตให้ชาวตะวันตกเข้ามารับซื้อแร่ดิบบุกจากนายเหมืองออกไปยังเมืองปีนังและสิงคโปร์มีผลทำให้บริษัทสามารถขึ้นราคาค่าถลุงได้ตามความพอใจ ทำให้ในปีหนึ่งๆ พ่อค้าในมณฑลภูเก็ตต้องเสียค่าถลุงแร่เป็น

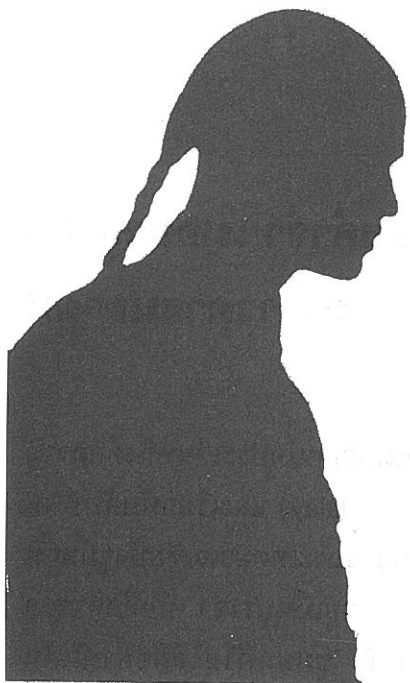
จำนวนหลายแสนบาท แต่ถ้ามณฑลภูเก็ตตั้งโรงถลุงแร่ขึ้นเอง นายเหมืองจะเสียค่าถลุงในอัตราที่ต่ำกว่า และประการที่สาม พ่อค้าที่ส่งแร่ดิบบุกออกไปจำหน่ายในเมืองปีนังยังต้องซื้อถลุงบรรจุแร่จากต่างประเทศปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๔๐๐,๐๐๐ ถุง ราคาถลุงไปละ ๘๐ สตางค์ ดังนั้นหากบวกค่าถลุงกับถลุงบรรจุแร่พ่อค้าในมณฑลภูเก็ตต้องเสียเงินให้กับต่างประเทศนับเป็นจำนวน ล้านบาทต่อปี^{๘๕}

จากข้อเสนอและคำชี้แจงเกี่ยวกับผลเสียของการส่งแร่ดิบบุกออกไปถลุงยังต่างประเทศของนายขอเตี่ยวหลิมดังกล่าวข้างต้น ปรากฏว่ารัฐบาลไม่ได้ดำเนินนโยบายตามข้อ เสนอแต่ประการใด ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จไปตรวจราชการในมณฑลภูเก็ตและทรงสนทนาไต่ถามพ่อค้ามณฑลภูเก็ตเกี่ยวกับการขายดิบบุกในขณะนั้น มีผู้ทูลว่าแร่ดิบบุกของมณฑลภูเก็ตยังต้องส่งไปขายยังบริษัทถลุงที่เมืองปีนังอยู่ทั้งนี้เพราะการลงทุนตั้งบริษัทถลุงแบบตะวันตกเป็นการลงทุนที่สูง แต่ผลผลิตดิบบุกในมณฑล ภูเก็ตที่ไม่มากพอ พวกพ่อค้านายเหมือง เกรงว่าจะขาดทุนจึงไม่

^{๘๒} หจข., ร. ๖ กษ. ๖/๙ นายขอเตี่ยวหลิม พ่อค้าเมืองระนองถวายความเห็นเอกชนในทางพาณิชย์เกี่ยวกับการถลุงแร่ดิบบุกในมณฑลภูเก็ต แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๐ เมษายน ๒๔๖๑), หน้า ๓.

^{๘๓} พรรณี อวนสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๘๔} หจข., ร. ๖ ก. ๖/๙, นายขอเตี่ยวหลิมพ่อค้าเมืองระนองถวายความเห็นเอกชนในทางพาณิชย์เกี่ยวกับการถลุงแร่ดิบบุกในมณฑลภูเก็ต.

กล่าลงทุน^{๔๕} ด้วยเหตุนี้การทำเหมืองแร่ของ
มณฑลกุเกิตจึงยังคงเป็นลักษณะของการ
ผลิตวัตถุดิบในรูปของสินแร่เพื่อป้อนโรงงาน
ถลุงที่เมืองปิ่นกู่เท่านั้น ไม่มีอุตสาหกรรมหรือ
กิจการใดๆ ที่ขยายตัวขึ้นมาจากการผลิตดี
บุกเลย จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๐๘ บริษัท
ไทยแลนด์ สเมลลิง แอนด์ รีไฟนิง จำกัด ได้
เข้ามาตั้งโรงงานถลุงแร่ดีบุกขึ้นที่จังหวัดภูเก็ต
ซึ่งนับว่าเป็นการขยายตัวของอุตสาหกรรม
การถลุง แร่ดีบุกแบบตะวันตกเป็นครั้งแรก
ในประเทศไทย แต่ผลประโยชน์จากการ
ขยายตัวของกิจการดังกล่าวยังคงเป็นของ
ชาวตะวันตกทั้งสิ้น^{๔๖}

กล่าวได้ว่าตั้งแต่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา ชาวจีนได้เข้าไปมีบทบาท
ต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุกของมณฑลกุเกิต ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในการทำเหมืองของผู้ว่า
ราชการเมืองอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีฐานะดีได้เข้าหุ้นร่วมลงทุนในฐานะนายเหมืองกับผู้ว่าราชการเมือง
แต่ต่อมาเมื่อส่วนกลางได้ยกเลิกการผูกขาดภาษีอากรของผู้ว่าราชการเมืองในระบบเหมือง
ลงแล้ว ชาวจีนจึงเข้าไปมีบทบาทในการลงทุนทั้งด้านกิจการทำเหมืองแร่และกิจการค้าดีบุก
ของมณฑลกุเกิตได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น กิจการเหมืองแร่ดีบุกของชาวจีนสามารถแบ่งออกได้เป็น
๒ ระยะ กล่าวคือ ระยะที่อิง กับระบบเจ้าภาษีนายอากร และระยะหลังการยกเลิกระบบเจ้า
ภาษีนายอากร ชาวจีนเป็นกลุ่มที่ควบคุมกิจการเหมืองแร่ดีบุกซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญอันดับ
หนึ่งของภาคใต้ชายฝั่งทะเลตะวันตกมาโดยตลอดจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อกิจการ
เหมืองแร่ดีบุกได้ลดความสำคัญลงเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการขยายตัวอย่าง
รวดเร็วของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ชาวจีนผู้ประกอบการทำเหมืองแร่เหล่านั้นจึงค่อยๆ
ปรับตัวเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งนับเป็นประเด็นที่
น่าจะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปเพื่อเป็นการขยายภาพของพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชาวจีนใน
ภาคใต้ชายฝั่งทะเลตะวันตกให้ชัดเจนมากขึ้นอีก ●

^{๔๕} หจข., สบ. ๒.๒๘/๒๙ บันทึกความทรงจำเนื่องแต่การสนทนากับพ่อค้ามณฑลกุเกิตของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรม
พระนครสวรรค์วรพินิต อภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย (มกราคม ๒๔๗๓).

^{๔๖} พรณี อวนสกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.